॥ श्रीहरि ॥

॥ श्री भावार्थदीपिका ॥

॥ अध्याय आठवा ॥

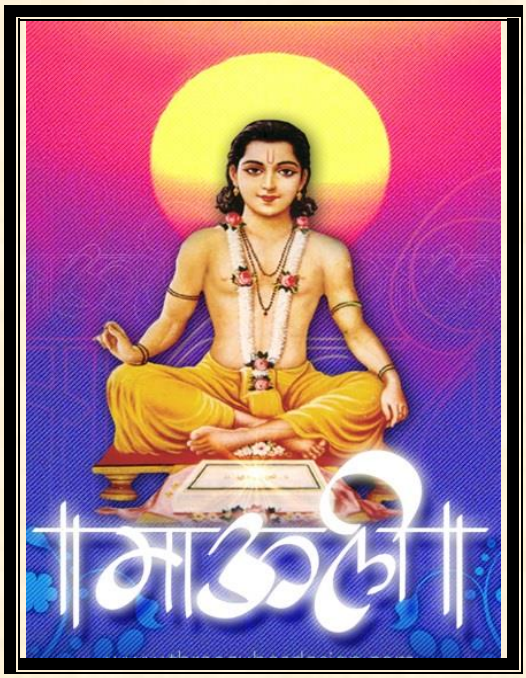

*****

हेचि आम्हां करणे काम ।

बीज वाढवावे नाम ॥

*****

संतचरणरज

बाळकृष्ण प्रकाश कदम

जय हरि सांस्कृतीक प्रतिष्ठान, सोलापूर

॥ अध्याय आठवा ॥

॥ अक्षरब्रह्मयोगः॥

अर्जुन उवाच ।
किं तद्ब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम ।
अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते ॥ १ ॥

मग अर्जुनें म्हणितलें । हां हो जी अवधारिलें ।
जें म्यां पुसिलें । तें निरूपिजो ॥ १ ॥
सांगा कवण तें ब्रह्म । कायसया नाम कर्म ।
अथवा अध्यात्म । काय म्हणिपे ॥ २ ॥
अधिभूत तें कैसें । एथ अधिदैव तें कवण असे ।
हें उघड मी परियेसें । ऐसें बोला ॥ ३ ॥

अधियज्ञः कथं कोऽत्र देहेऽस्मिन्मधुसूदन ।
प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयोऽसि नियतात्मभिः ॥ २॥

देवा अधियज्ञ तो काई । कवण पां इये देहीं ।
हें अनुमानासि कांहीं । दिठी न भरे ॥ ४ ॥
आणि नियता अंतःकरणीं । तूं जाणिजसी देहप्रयाणीं ।
तें कैसेनि हे शारङ्गपाणी । परिसवा मातें ॥ ५ ॥
देखा धवळारीं चिंतामणीचा । जरी पहुडला होय दैवाचा ।
तरी वोसणतांही बोलु तयाचा । सोपु न वचे ॥ ६ ॥
तैसें अर्जुनाचिया बोलासवें । आलें तेंचि म्हणितलें देवें ।
तें परियेसें गा बरवें । जे पुसिलें तुवां ॥ ७ ॥

किरीटी कामधेनूचा पाडा । वरी कल्पतरूचा आहे मांदोडा ।
म्हणौनि मनोरथसिद्धीचिया चाडा । तो नवल नोहे ॥ ८ ॥
श्रीकृष्ण कोपोनि ज्यासी मारी । तो पावे परब्रह्मसाक्षात्कारीं
। मा कृपेनें उपदेशु करी । तो कैशापरी न पवेल ॥ ९ ॥
जैं कृष्णचि होइजे आपण । तैं कृष्ण होय आपुलें अंतःकरण
। मग संकल्पाचें आंगण । वोळगती सिद्धी ॥ १० ॥
परि ऐसें जें प्रेम । तें अर्जुनींचि आथि निस्सीम ।
म्हणौनि तयाचें काम । सदां सफळ ॥ ११ ॥
या कारणें श्रीअनंतें । तें मनोगत तयाचें पुसतें ।
होईल जाणोनि आइतें । वोगरूनि ठेविलें ॥ १२ ॥
जें अपत्य थानीहूनि निगे । तयाची भूक ते मायेसीचि लागे ।
ए-हवीं तें शब्दें काय सांगें । मग स्तन्य दे येरी ॥ १३ ॥
म्हणौनि कृपाळुवा गुरूचिया ठायीं । हें नवल नोहे कांहीं ।
परि तें असो आइका काई । जें देव बोलते जाहले ॥ १४ ॥

श्रीभगवानुवाच ।
अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावोऽध्यात्ममुच्यते ।
भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञितः ॥ ३ ॥

मग म्हणितलें सर्वेश्वरें । जें आकारीं इयें खोंकरें ।
कोंदलें असत न खिरे । कवणे काळीं ॥ १५ ॥
ए-हवीं सपूरपण तयाचें पहावें । तरी शून्यचि नव्हे स्वभावें ।
वरी गगनाचेनि पालवें । गाळूनि घेतलें ॥ १६ ॥
जें ऐसेंही परि विरुळें । इये विज्ञानाचिये खोळे ।

हालवलेंहि न गळे । तें परब्रह्म ॥ १७ ॥
आणि आकाराचेनि जालेपणें । जन्मधर्मातें नेणें ।
आकारलोपीं निमणें । नाहीं कहीं ॥ १८ ॥
ऐशिया आपुलियाची सहजस्थिती । जया ब्रह्माची नित्यता
असती । तया नाम सुभद्रापती । अध्यात्म गा ॥ १९ ॥
मग गगनीं जेविं निर्मळें । नेणों कैचीं एके वेळे ।
उठती घनपटळें । नानावर्णें ॥ २० ॥
तैसें अमूर्तीं तिये विशुद्धें । महदादि भूतभेदें ।
ब्रह्मांडाचे बांधे । होंचि लागती ॥ २१ ॥
पैं निर्विकल्पाचिये बरडीं । फुटे आदिसंकल्पाची विरूढी ।
आणि तें सर्वेंचि मोडोनि ये ढोंढी । ब्रह्मगोळकांच्या ॥ २२ ॥
तया एकैकाचे भीतरीं पाहिजे । तंव बीजाचाचि भरिला
देखिजे । माजीं होतिया जातिया नेणिजे । लेख जीवा ॥२३॥
मग तया ब्रह्मगोळकांचें अंशांश । प्रसवती आदिसंकल्प
असमसहास । हें असो ऐसी बहुवस । सृष्टी वाढे ॥ २४ ॥
परि दुजेनविण एकला । परब्रह्मींचि संचला ।
अनेकत्वाचा आला । पूर जैसा ॥ २५ ॥
तैसें समविषमत्व नेणों कैचें । वायांचि चराचर रचे ।
पाहतां प्रसवतिया योनीचे । लक्ष दिसती ॥ २६ ॥
येरी जीवभावाचिये पालविये । कांहीं मर्यादा करूं नये ।
पाहिजे कवण हें आघवें विये । तंव मूळ तें शून्य ॥ २७ ॥
म्हणौनि कर्ता मुदल न दिसे । आणि सेखीं कारणहीं कांहीं
नसे । माजीं कार्यचि आपैसें । वाढों लागे ॥ २८ ॥

ऐसा करितेनवीण गोचरु । अव्यक्तीं हा आकारु ।
निपजे जो व्यापारु । तया नाम कर्म ॥ २९ ॥

अधिभूतं क्षरो भावः पुरुषश्चाधिदैवतम् ।
अधियज्ञोऽहमेवात्र देहे देहभृतां वर ॥ ४॥

आतां अधिभूत जें म्हणिपे । तेंहि सांगों संक्षेपें ।
तरी होय आणि हारपे । अभ्र जैसें ॥ ३० ॥
तैसें असतेपण आहाच । नाहीं होईजे हें साच ।
जयातें रूपा आणिती पांचपांच । मिळोनियां ॥ ३१ ॥
भूतांतें अधिकरूनि असे । आणि भूतसंयोगें तरी दिसे ।
जें वियोगवेळे भ्रंशें । नामरूपादिक ॥ ३२ ॥
तयातें अधिभूत म्हणिजे । मग अधिदैव पुरुष जाणिजे ।
जेणें प्रकृतीचें भोगिजे । उपार्जिलें ॥ ३३ ॥
जो चेतनेचा चक्षु । जो इंद्रियदेशींचा अध्यक्षु ।
जो देहास्तमानीं वृक्षु । संकल्प विहंगमाचा ॥ ३४ ॥
जो परमात्माचि परी दुसरा । जो अहंकारनिद्रा निदसुरा ।
म्हणौनि स्वप्नीचिया वोरबारा । संतोषें शिणे ॥ ३५ ॥
जीव येणें नांवें । जयातें आळविजे स्वभावें ।
तें अधिदैवत जाणावें । पंचायतनींचें ॥ ३६ ॥
आतां इयेचि शरीरग्रामीं । जो शरीरभावातें उपशमी ।
तो अधियज्ञु एथ गा मी । पंडुकुमरा ॥ ३७ ॥
येर अधिदैवाधिभूत । तेहि मीचि कीर समस्त ।
परि पंधरें किडाळा मिळत । तें काय सांके नोहे ॥ ३८ ॥

तरि तें पंधरेपण न मैळे । आणि किडाळाचियाही अंशा न मिळे
। परि जंव असे तयाचेनि मेळें । तंव सांकेंचि म्हणिजे ॥३९॥
तैसें अधिभूतादि आघवें । हें अविद्येचेनि पालवें ।
झांकलें तंव मानावें । वेगळें ऐसें ॥ ४० ॥
तेचि अविद्येची जवनिका फिटे । आणि भेदभावाची अवधी तुटे ।
मग म्हणों एक होऊनि जरी आटे । तरी काय दोनी होती ॥४१॥
पैं केशांचा गुंडाळा । वरि ठेविली स्फटिकशिळा ।
ते वरि पाहिजे डोळां । तंव भेदली गमती ॥ ४२ ॥
पाठीं केश परौते नेले । आणि भेदलेपण काय नेणों जाहालें
। तरी डांक देऊनि सांदिलें । शिळेतें काई ॥ ४३ ॥
ना ते अखंडचि आयती । परि संगें भिन्न गमली होती ।
ते सारिलिया मागौती । जैसी कां तैसी ॥ ४४ ॥
तेवींचि अहंभावो जाये । तरी ऐक्य तें आधींचि आहे ।
हेंचि साचें जेथ होये । तो अधुयज्ञु मी ॥ ४५ ॥
पैं गा आम्हीं तुज । सकळ यज्ञ कर्मज ।
सांगितलें कां जें काज । मनीं धरूनि ॥ ४६ ॥
तो हा सकळ जीवांचा विसांवा । नैष्कर्म्य सुखाचा ठेवा ।
परि उघड करूनि पांडवा । दाविजत असे ॥ ४७ ॥
पहिलिया वैराग्यैंधन परिपूर्तीं । इंद्रियानळीं प्रदीप्तीं ।
विषयद्रव्याचिया आहुती । देऊनियां ॥ ४८ ॥
मग वज्रासन तेचि उर्वी । शोधूनि आधारमुद्रा बरवी ।
वेदिका रचे मांडवीं । शरीराच्या ॥ ४९ ॥
तेथ संयमाग्नीचीं कुंडें । इंद्रियद्रव्याचेनि पवाडें ।

यजिजती उदंडें । युक्तिघोषें ॥ ५० ॥
मग मनप्राणसंयमु । हाचि हवनसंपदेचा संभ्रमु ।
येणें संतोषविजे निर्धूमु । ज्ञानानळु ॥ ५१ ॥
ऐसेनि हें सकळ ज्ञानीं समर्पें । मग ज्ञान तें ज्ञेयीं हारपे ।
पाठी ज्ञेयचि स्वरूपें । निखिल उरे ॥ ५२ ॥
तया नांव गा अधियज्ञु । ऐसें बोलिला जंव सर्वज्ञु ।
तंव अर्जुन अतिप्राज्ञु । तया पातलें तें ॥ ५३ ॥
हें जाणोनि म्हणितलें देवें । पार्था परिसतु आहासि बरवें ।
या कृष्णाचिया बोलासवें । येरु सुखाचा जाहला ॥ ५४ ॥
देखा बालकाचिया धणि धाइजे । कां शिष्याचेनि जाहलेपणें
होइजे । हें सद्‌गुरूचि एकलेनि जाणिजे । कां प्रसवतिया ॥५५॥
म्हणौनि सात्त्विक भावांची मांदी । कृष्णाआंगीं अर्जुनाआधीं
। न समातसे परी बुद्धी । सांवरूनि देवें ॥ ५६ ॥
मग पिकलिया सुखाचा परिमळु । कीं निवालिया अमृताचा
कल्लोळु । तैसा कोंवळा आणि सरळु । बोलु बोलिला ॥५७॥
म्हणे परिसणेयांचिया राया । आइकें बापा धनंजया ।
ऐसी जळों सरलिया माया । तेथ जाळितें तेंही जळे ॥ ५८ ॥

अन्तकाले च मामेव स्मरन्मुक्त्वा कलेवरम् ।
यः प्रयाति स मद्‌भवं याति नास्त्यत्र संशयः ॥ ५॥

जें आतांचि सांगितलें होतें । अगा अधियज्ञ म्हणितला जयातें
। जे आदींचि तया मातें । जाणोनि अंतीं ॥ ५९ ॥
ते देह झोल ऐसें मानुनी । ठेले आपणपें आपण हौनी ।

जैसा मठ गगना भरुनी । गगनींचि असे ॥ ६० ॥
ये प्रतीतीचिया माजघरीं । तया निश्चयाची वोवरी ।
आली म्हणौनि बाहेरी । नव्हेचि से ॥ ६१ ॥
ऐसें सबाह्य ऐक्य संचलें । मीचि होऊनि असतां रचिलें ।
बाहेरि भूतांचीं पांचही खवलें । नेणतांचि पडिलीं ॥ ६२ ॥
आतां उभेयां उभेपण नाहीं जयाचें । मा पडिलिया गहन कवण
तयाचें । म्हणौनि प्रतीतीचिये पोटींचें । पाणी न हाले ॥६३॥
ते ऐक्याची आहे वोतिली । कीं नित्यतेचिया हृदयीं घातली ।
जैसी समरससमुद्रीं धुतली । रुळेचिना ॥ ६४ ॥
पैं अथावीं घट बुडाला । तो आंतबाहेरी उदकें भरला ।
पाठीं दैवगत्या जरी फुटला । तरी उदक काय फुटे ॥ ६५ ॥
नातरी सर्पें कवच सांडिलें । कां उबारेनें वस्त्र फेडिलें ।
तरी सांग पां काय मोडलें । अवेवामाजीं ॥ ६६ ॥
तैसा आकारु हा आहाच भ्रंशे । वांचूनी वस्तु ते सांचलीचि
असे । तेचि बुद्धि जालिया विसकुसे । कैसेनि आतां ॥६७॥
म्हणौनि यापरी मातें । अंतकाळीं जाणतसाते ।
जे मोकलिती देहातें । ते मीचि होती ॥ ६८ ॥
ए-हवीं तरी साधारण । उरीं आदळलिया मरण ।
जो आठवु धरी अंतःकरण । तेंचि होईजे ॥ ६९ ॥
जैसा कवणु एकु काकुळती । पळतां पवनगती ।
दुपाउलीं अवचितीं । कुहामाजीं पडियेला ॥ ७० ॥
आतां तया पडणयाआरौतें । पडण चुकवावया परौतें ।
नाहीं म्हणौनि तेथें । पडावेंचि पडे ॥ ७१ ॥

तेविं मृत्यूचेनि अवसरें एकें । जें येऊनि जीवासमोर ठाके ।
तें होणें मग न चुके । भलतयापरी ॥ ७२ ॥
आणि जागता जंव असिजे । तंव जेणें ध्यानें भावना भाविजे
। डोळां लागतखेंवो देखिजे । तेंचि स्वप्नीं ॥ ७३ ॥

यं यं वापि स्मरन्भावं त्यजत्यन्ते कलेवरम् ।
तं तमेवैति कौन्तेय सदा तद्भावभावितः ॥ ६॥

तेविं जितेनि अवसरें । जें आवडोनि जीवीं उरे ।
तेंचि मरणाचिये मेरे । फार हों लागे ॥ ७४ ॥
आणि मरणीं जया जें आठवे । तो तेचि गतीतें पावे ।
म्हणौनि सदा स्मरावें । मातेंचि तुवां ॥ ७५ ॥

तस्मात्सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युध्य च ।
मय्यर्पितमनोबुद्धिर्मामेवैष्यस्यसंशयम् ॥ ७॥

डोळां जें देखावें । कां कानीं हन ऐकावें ।
मनीं जें भावावें । बोलावें वाचें ॥ ७६ ॥
तें आंत बाहेरी आघवें । मीचि करूनि घालावें ।
मग सर्वीं काळीं स्वभावें । मीचि आहें ॥ ७७ ॥
अर्जुना ऐसें जाहालिया । मग न मरिजे देह गेलिया ।
मा संग्रामु केलिया । भय काय तुज ॥ ७८ ॥
तूं मन बुद्धि सांचेंसीं । जरी माझिया स्वरूपीं अर्पिसी ।
तरी मातेंचि गा पावसी । हे माझी भाक ॥ ७९ ॥
हेंच कायिसया वरी होये । ऐसा जरी संदेहो वर्ततु आहे ।

तरी अभ्यासूनि आदीं पाहें । मग नव्हे तरी कोपें ॥ ८० ॥

अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा नान्यगामिना ।
परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुचिन्तयन् ॥ ८॥

येणेंचि अभ्यासेंसी योगु । चित्तासि करी पां चांगु ।
अगा उपायबळें पंगु । पहाड ठाकी ॥ ८१ ॥
तेविं सदभ्यासें निरंतर । चित्तासि परमपुरुषाची मोहर ।
लावीं मग शरीर । राहो अथवा जावो ॥ ८२ ॥
जें नानागतीतें पाववितें । तें चित्त वरील आत्मयातें ।
मग कवण आठवी देहातें । गेलें कीं आहे ॥ ८३ ॥
पैं सरितेचेनि ओघें । सिंधुजळा मीनलें घोघें ।
तें काय वर्तत आहे मागें । म्हणौनि पाहों येती ॥ ८४ ॥
ना तें समुद्रचि होऊन ठेलें । तेविं चित्ताचें चैतन्य जाहालें ।
जेथ यातायात निमालें । घनानंद जें ॥ ८५ ॥

कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः ।
सर्वस्य धातारमचिन्त्यरूपमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ॥ ९॥

जयाचें आकारावीण असणें । जया जन्म ना निमणें ।
जें आघवेंचि आघवेंपणें । देखत असे ॥ ८६ ॥
जें गगनाहूनि जुनें । जें परमाणुहूनि सानें ।
जयाचेनि सन्निधानें । विश्व चळे ॥ ८७ ॥
जें सर्वांते यया विये । विश्व सर्व जेणें जिये ।
हेतु जया बिहे । अचिंत्य जें ॥ ८८ ॥

देखे वोळंबा इंगळु न चरे । तेजीं तिमिर न शिरे ।
जे दिहाचे अंधारें । चर्मचक्षूसीं ॥ ८९ ॥
सुसडा सूर्यकणांच्या राशी । जो नित्य उदो ज्ञानियांसी ।
अस्तमानाचे जयासी । आडनांव नाहीं ॥ ९० ॥

प्रयाणकाले मनसाचलेन भक्त्या युक्तो योगबलेन चैव । भ्रुवोर्मध्ये
प्राणमावेश्य सम्यक् स तं परं पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥१०॥

तया अव्यंगवाणेया ब्रह्मातें । प्रयाणकाले प्राप्ते ।
जो स्थिरावलेनि चित्तें । जाणोनि स्मरे ॥ ९१ ॥
बाहेरी पद्मासन रचुनी । उत्तराभिमुख बैसोनि ।
जीवीं सुख सूनि । क्रमयोगाचे ॥ ९२ ॥
आंतु मीनलेनि मनोधर्में । स्वरूपप्राप्तीचेनि प्रेमें ।
आपेआप संभ्रमें । मिळावया ॥ ९३ ॥
आकळलेनि योगें । मध्यमा मध्य मार्गें ।
अग्निस्थानौनि निगे । ब्रह्मरंध्रा ॥ ९४ ॥
तेथ अचेत चित्ताचा सांगातु । आहाचवाणा दिसे मांडतु ।
जेथ प्राणु गगनाआंतु । संचरे कां ॥ ९५ ॥
परी मनाचेनि स्थैर्यें धरिला । भक्तीचिया भावना भरला ।
योगबळें आवरला । सज्ज होऊनि ॥ ९६ ॥
तो जडाजडातें विरवितु । भ्रूलतामाजीं संचरतु ।
जैसा घंटानाद लयस्तु । घंटेसीच होय ॥ ९७ ॥
कां झांकलिया घटींचा दिवा । नेणिजे काय जाहला केव्हां ।
या रीतीं जो पांडवा । देह ठेवी ॥ ९८ ॥

तो केवळ परब्रह्म । जया परमपुरुष ऐसें नाम ।
तें माझें निजधाम । होऊनि ठाके ॥ ९९ ॥

यदक्षरं वेदविदो वदन्ति विशन्ति यद्यतयो वीतरागाः ।
यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं संग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥ ११॥

सकळां जाणणेयां जे लाणी । तिये जाणिवेची जे खाणी ।
तयां ज्ञानियांचिये आयणी । जयातें अक्षरु म्हणिपे ॥ १०० ॥
चंडवातेंही न मोडे । तें गगनचि की फुडें ।
वांचूनि जरी होईल मेहुडें । तरी उरेल कैंचें ॥ १०१ ॥
तेविं जाणणेया जें आकळिलें । तें जाणिवलेपणेंचि उमाणलें
। मग नेणवेचि तया म्हणितलें । अक्षर सहजें ॥ १०२ ॥
म्हणौनि वेदविद नर । म्हणती जयातें अक्षर ।
जें प्रकृतीसी पर । परमात्मरूप ॥ १०३ ॥
आणि विषयांचे विष उलंडूनि । जे सर्वेंद्रियां प्रायश्चित्त
देऊनि । आहाति देहाचिया बैसोनि । झाडातळीं ॥ १०४ ॥
ते यापरी विरक्त । जयाची निरंतर वाट पाहात ।
निष्कामासि अभिप्रेत । सर्वदा जें ॥ १०५ ॥
जयाचिया आवडी । न गणिती ब्रह्मचर्याचीं सांकडीं ।
निष्ठुर होऊनि बापुडीं । इंद्रियें करिती ॥ १०६ ॥
ऐसें जें पद । दुर्लभ आणि अगाध ।
जयाचिये थडिये वेद । चुबुकळिले ठेले ॥ १०७ ॥
तें ते पुरुष होती । जे यापरी लया जाती ।
तरी पार्था हेचि स्थिती । एकवेळ सांगों ॥ १०८ ॥

तेथ अर्जुनें म्हणितलें स्वामी । हेंचि म्हणावया होतों पां मी ।
तंव सहजें कृपा केली तुम्हीं । तरी बोलिजो कां ॥ १०९ ॥
परि बोलावें तें अति सोहोपें । तेथें म्हणितलें त्रिभुवनदीपें ।
तुज काय नेणों संक्षेपें । सांगेन ऐक ॥ ११० ॥
तरी मना या बाहेरिलीकडे । यावयाची साविया सवे मोडे ।
हें हृदयाचिया डोहीं बुडे । तैसें कीजे ॥ १११ ॥

सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च ।
मूर्ध्न्याधायात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणाम् ॥ १२॥

परी हे तरीच घडे । जरी संयमाचीं अखंडें ।
सर्वद्वारीं कवाडें । कळासती ॥ ११२ ॥
तरी सहजें मन कोंडलें । हृदयींचि असेल उगलें ।
जैसें करचरणीं मोडलें । परिवरु न संडीं ॥ ११३ ॥
तैसें चित्त राहिलिया पांडवा । प्राणांचा प्रणवुचि करावा ।
मग अनुवृत्तिपंथें आणावा । मूर्ध्निवरी ॥ ११४ ॥
तेथ आकाशीं मिळे न मिळे । तैसा धरावा धारणाबळें ।
जंव मात्रात्रय मावळे । अर्धबिंबीं ॥ ११५ ॥
तंववरी तो समीरु । निराळीं कीजे स्थिरु ।
मग लग्नीं जेविं ॐकारु । बिंबींच विलसे ॥ ११६ ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन् ।
यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां गतिम् ॥ १३॥

तैसें ॐ हें स्मरों सरे । आणि तेथेंचि प्राणु पुरे ।
मग प्रणवांतीं उरे । पूर्णघन जें ॥ ११७ ॥
म्हणौनि प्रणवैकनाम । हें एकाक्षर ब्रह्म ।
जो माझें स्वरूप परम । स्मरतसांता ॥ ११८ ॥
यापरी त्यजी देहातें । तो त्रिशुद्धी पावे मातें ।
जया पावणया परौतें । आणिक पावणें नाहीं ॥ ११९ ॥
तेथ अर्जुना जरी विपायें । तुझ्या जीवीं हन ऐसें जाये ।
ना हें स्मरण मग होये । कायसयावरी अंतीं ॥ १२० ॥
इंद्रियां अनुघडु पडलिया । जीविताचें सुख बुडालिया ।
आंतुबाहेरी उघडलिया । मृत्युचिन्हें ॥ १२१ ॥
ते वेळीं बैसावेंचि कवणें । मग कवण निरोधी करणें ।
तेथ काह्याचेनि अंतःकरणें । प्रणव स्मरावा ॥ १२२ ॥
तरि गा ऐशिया हो ध्वनी । झणें थारा देशी हो मनीं ।
पैं नित्य सेविला मी निदानीं । सेवकु होय ॥ १२३ ॥

अनन्यचेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः ।
तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः ॥ १४॥

मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतम् ।
नाप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः ॥ १५॥

जे विषयांसि तिळांजळी देउनी । प्रवृत्तीवरी निगड वाऊनि ।
मातें हृदयीं सूनि । भोगिताती ॥ १२४ ॥
परि भोगितया आराणुका । भेटणें नाहीं क्षुधादिकां ।
तेथ चक्षुरादि रंकां । कवण पाडु ॥ १२५ ॥

ऐसें निरंतर एकवटले । जे अंत:करणीं मजशीं लिगटले ।
मीचि होऊनि आटले । उपासिती ॥ १२६ ॥
तयां देहावसान जैं पावे । तैं तिहीं मातें स्मरावें ।
मग म्यां जरी पावावें । तरी उपास्ति ते कायसी ॥ १२७ ॥
पैं रंकु एक आडलेपणें । काकुळती धांव गा धांव म्हणे ।
तरी तयाचिये ग्लानि धांवणें । काय न घडे मज ॥ १२८ ॥
आणि भक्तांही तेचि दशा । तरी भक्तीचा सोसु कायसा ।
म्हणौनि हा ध्वनी ऐसा । न वाखाणावा ॥ १२९ ॥
तिहीं जे वेळीं मी स्मरावा । ते वेळीं स्मरिला कीं पावावा ।
तो आभारुही जीवां । साहवेचि ना ॥ १३० ॥
तें ऋणवैपण देखोनि आंगीं । मी आपुलियाचि उत्तीर्णत्वालागीं
। भक्तांचियां तनुत्यागीं । परिचर्या करीं ॥१३१॥
देहवैकल्याचा वारा । झणें लागेल या सुकुमारा ।
म्हणौनि आत्मबोधाचिया पांजिरां । सूयें तयातें ॥ १३२ ॥
वरी आपुलिया स्मरणाची उवाइली । हींव ऐसी करीं साउली
। ऐसेनि नित्य बुद्धि संचली । मी आणीं तयातें ॥ १३३ ॥
म्हणौनि देहांतींचें सांकडें । माझिया कहींचि न पडे ।
मी आपुलियातें आपुलीकडे । सुखेंचि आणीं ॥ १३४ ॥
वरचील देहाची गंवसणी फेडुनी । आहाच अहंकाराचे रज
झाडुनी । शुद्ध वासना निवडुनी । आपणपां मेळवीं ॥१३५॥
आणि भक्तां तरी देहीं । विशेष एकवंकीचा ठावो नाहीं ।
म्हणौनि अव्हेरु करितां कांहीं । वियोगु ऐसा न वाटे ॥१३६॥
नातरी देहांतींचि मियां यावें । मग आपणपें यातें न्यावें ।

हेंही नाहीं स्वभावें । जे आधींचि मज मीनले ॥ १३७ ॥
येरी शरीराचिया सलिलीं । असतेपण हेचि साउली ।
वांचूनि चंद्रिका ते ठेली । चंद्रींच आहे ॥ १३८ ॥
ऐसे जे नित्ययुक्त । तयांसि सुलभ मी सतत ।
म्हणौनि देहांतीं निश्चित । मीचि होती ॥ १३९ ॥
मग क्लेशतरूची वाडी । जे तापत्रयाग्नीची सगडी ।
जे मृत्युकाकासीं कुरोंडी । सांडिली आहे ॥ १४० ॥
जें दैन्याचें दुभतें । जें महाभयातें वाढवितें ।
जें सकळ दुःखाचें पुरतें । भांडवल ॥ १४१ ॥
जें दुर्मतीचें मूळ । जें कुकर्माचें फळ ।
जें व्यामोहाचें केवळ । स्वरूपचि ॥ १४२ ॥
जें संसाराचें बैसणें । जें विकारांचें उद्यानें ।
जें सकळ रोगांचें भाणें । वाढिलें आहे ॥ १४३ ॥
जें काळाचा खिचु उशिटा । जें आशेचा आंगवठा ।
जन्ममरणाचा वोलिंवटा । स्वभावें जें ॥ १४४ ॥
जें भुलीचें भरिव । जें विकल्पाचें वोतिंव ।
किंबहुना पेंव । विंचुवांचें ॥ १४५ ॥
जें व्याघ्राचें क्षेत्र । जें पण्यांगनेचें मैत्र ।
जें विषयविज्ञानयंत्र । सुपूजित ॥ १४६ ॥
जें लावेचा कळवळा । निवालिया विषोदकाचा गळाळा ।
जें विश्वासु आंगवळा । संवचोराचा ॥ १४७ ॥
जें कोढियाचें खेंव । जें काळसर्पाचें मार्दव ।
गोरियेचें स्वभाव । गायन जें ॥ १४८ ॥

जें वैरियाचा पाहुणेरु । जें दुर्जनाचा आदरु ।
हें असो जें सागरु । अनर्थांचा ॥ १४९ ॥
जें स्वप्नीं देखिलें स्वप्न । जें मृगजळें सासिन्नलें वन ।
जें धूम्ररजांचें गगन । ओतलें आहे ॥ १५० ॥
ऐसें जें हें शरीर । तें ते न पवतीचि पुढती नर ।
जे होऊनि ठेले अपार । स्वरूप माझें ॥ १५१ ॥

आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन ।
मामुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते ॥ १६॥

ए-हवीं ब्रह्मपणाचिये भडसे । न चुकतीचि पुनरावृत्तीचे
वळसे । परि निवटलियाचे जैसें । पोट न दुखे ॥ १५२ ॥
नातरी चेइलियानंतरें । न बुडिजे स्वप्नींचेनि महापुरें ।
तेवीं मातें पावले ते संसारें । लिंपतीचि ना ॥ १५३ ॥
ए-हवीं जगदाकाराचें सिरें । जें चिरस्थायीयांचे धुरे ।
ब्रह्मभुवन गा चवरें । लोकाचळाचें ॥ १५४ ॥
जिये गांवींचा पहारु दिवोवरी । एका अमरेंद्राचें आयुष्य न
धरी । विळोनि पांतीं उठी एकसरी । चवदाजणांची ॥१५५॥

सहस्त्रयुगपर्यन्तमहर्यद्ब्रह्मणो विदुः ।
रात्रि युगसहस्त्रान्तां तेऽहोरात्रविदो जनाः ॥ १७॥

जैं चौकडिया सहस्त्र जाये । तैं ठाये ठावो विळुचि होये ।
आणि तैसेचि सहस्त्रवरिये पाहे । रात्री जेथ ॥ १५६ ॥
येवढें अहोरात्र जेथिंचें । तेणें न लोटती जे भाग्याचे ।

देखती ते स्वर्गींचे । चिरंजीव ॥ १५७ ॥
येरां सुरगणांची नवाई । विशेष सांगावी येथ काई ।
मुद्दल इंद्राचीचि दशा पाहीं । जे दिहाचे चौदा ॥ १५८ ॥
परि ब्रह्मयाचियाहि आठां पाहारांतें । आपुलिया डोळां देखते
। जे आहाति गा तयांतें । अहोरात्रविद म्हणिपे ॥ १५९ ॥

अव्यक्ताद्व्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे ।
रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके ॥ १८॥

भूतग्रामः स एवायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ।
रात्र्यागमेऽवशः पार्थ प्रभवत्यहरागमे ॥ १९॥

तये ब्रह्मभुवनीं दिवसें पाहे । ते वेळीं गणना केहीं न समाये ।
ऐसें अव्यक्ताचें होये । व्यक्त विश्व ॥ १६० ॥
पुढती दिहाची चौपाहारी फिटे । आणि हा आकारसमुद्र आटे
। पाठीं तैसाचि मग पाहांटे । भरों लागे ॥ १६१ ॥
शारदीयेचिये प्रवेशीं । अभ्रें जिरती आकाशीं ।
मग ग्रीष्मांतीं जैशीं । निगती पुढती ॥ १६२ ॥
तैशी ब्रह्मदिनाचिये आदी । हे भूतसृष्टीची मांदी ।
मिळे जंव सहस्त्रावधी । निमित्त पुरे ॥ १६३ ॥
पाठीं रात्रींचा अवसरु होये । आणि विश्व अव्यक्तीं लया जाये
। तोही युगसहस्त्र मोटका पाहे । आणि तैसेंचि रचे ॥१६४॥
हें सांगावया काय उपपत्ती । जे जगाचा प्रळयो आणि संभूती
। इये ब्रह्मभुवनींचिया होती । अहोरात्रामाजीं ॥ १६५ ॥
कैसें थोरिवेचें मान पाहें पां । जो सृष्टीबीजाचा साटोपा ।

परि पुनरावृत्तीचिया मापा । शीग जाहाला ॥ १६६ ॥
ए-हवीं त्रैलोक्य हें धनुर्धरा । तिये गांवींचा गा पसारा ।
तो हा दिनोदयीं एकसरां । मांडतु असे ॥ १६७ ॥
पाठीं रात्रींचा समो पावे । आणि अपैसाचि सांठवे ।
म्हणिये जेथिंचें तेथ स्वभावें । साम्यासी ये ॥ १६८ ॥
जैसें वृक्षपण बीजासि आलें । कीं मेघ हें गगन जाहालें ।
तैसें अनेकत्व जेथ सामावलें । तें साम्य म्हणिपे ॥ १६९ ॥

परस्तस्मात्तु भावोऽन्योऽव्यक्तोऽव्यक्तात्सनातनः ।
यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति ॥ २०॥

तेथ समविषम न दिसे कांहीं । म्हणौनि भूतें हे भाष नाहीं ।
जेविं दूधचि जाहालिया दहीं । नामरूप जाय ॥ १७० ॥
तेविं आकारलोपासरिसें । जगाचें जगपण भ्रंशे ।
परि जेथें जाहालें तें जैसें । तैसेंचि असे ॥ १७१ ॥
तैं तया नांव सहज अव्यक्त । आणि आकारावेळीं तेंचि व्यक्त ।
हें एकास्तव एक सूचित । ए-हवीं दोनी नाहीं ॥१७२॥
जैसें आटलिया रूपें । आटलेपण ते खोटी म्हणिपे ।
पुढती तो घनाकारु हारपे । जे वेळीं अलंकार होती ॥१७३॥
हीं दोहीं जैशीं होणीं । एकीं साक्षिभूत सुवर्णीं ।
तैसी व्यक्ताव्यक्ताची कडसणी । वस्तूच्या ठायीं ॥ १७४ ॥
तें तरी व्यक्त ना अव्यक्त । नित्य ना नाशवंत ।
या दोहीं भावाअतीत । अनादिसिद्ध ॥ १७५ ॥
जें हें विश्वचि होऊनि असे । परि विश्वपण नासिलेनि न

नासे । अक्षरें पुसिल्या न पुसे । अर्थु जैसा ॥ १७६ ॥
पाहें पां तरंग तरी होत जात । परि तेथ उदक तें अखंड
असत । तेवीं भूताभावीं न नाशत । अविनाश जें ॥ १७७ ॥
नातरी आटतिये अळंकारीं । नाटतें कनक असे जयापरी ।
तेवीं मरतिये जीवाकारीं । अमर जें आहे ॥ १७८ ॥

अव्यक्तोऽक्षर इत्युक्तस्तमाहुः परमां गतिम् ।
यं प्राप्य न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ २१॥

पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यया ।
यस्यान्तःस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम् ॥ २२॥

जयातें अव्यक्त म्हणों ये कोडें । म्हणतां स्तुति हें ऐसें नावडे
। जें मनाबुद्धी न सांपडे । म्हणौनियां ॥ १७९ ॥
आणि आकारा आलिया जयाचें । निराकारपण न वचे ।
आकार लोपें न विसंचे । नित्यता गा ॥ १८० ॥
म्हणौनि अक्षर जें म्हणिजे । तेवींचि म्हणतां बोधुहि उपजे ।
जयापरौता पैसु न देखिजे । या नाम परमगती ॥ १८१ ॥
परि आघवा इहीं देहपुरीं । आहे निजेलियाचे परी ।
जे व्यापारु करवी ना करी । म्हणौनियां ॥ १८२ ॥
ए-हवीं जे शारीरचेष्टा । त्यांमाजीं एकही न ठके गा सुभटा
। दाहीं इंद्रियांचिया वाटा । वाहतचि आहाती ॥ १८३ ॥
उकलूनि विषयांचा पेटा । होत मनाचा चोहटा ।
तो सुखदुःखाचा राजवांटा । भीतराहि पावे ॥ १८४ ॥
परि रावो पहुडलिया सुखें । जैसा देशींचा व्यापारु न ठके ।

प्रजा आपुलालेनि अभिलाखें । करितचि असती ॥ १८५ ॥
तैसें बुद्धीचें हन जाणणें । कां मनाचें घेणें देणें ।
इंद्रियांचें करणें । स्फुरण वायूचें ॥ १८६ ॥
हे देहक्रिया आघवी । न करवितां होय बरवी ।
जैसा न चलवितेनि रवी । लोकु चाले ॥ १८७ ॥
अर्जुना तयापरी । सुतला ऐसा आहे शरीरीं ।
म्हणौनि पुरुषु गा अवधारीं । म्हणिपे जयातें ॥ १८८ ॥
आणि प्रकृति पतिव्रते । पडिला एकपत्नीव्रतें ।
येणेंहि कारणें जयातें । पुरुषु म्हणों ये ॥ १८९ ॥
पैं वेदाचें बहुवसपण । देखेचिना जयाचें आंगण ।
हें गगनाचें पांघरूण । होय देखा ॥ १९० ॥
ऐसें जाणूनि योगीश्वर । जयातें म्हणती परात्पर ।
जें अनन्यगतीचें घर । गिंवसीत ये ॥ १९१ ॥
जे तनू वाचा चित्तें । नाइकती दुजिये गोष्टीतें ।
तयां एकनिष्ठेचें पिकतें । सुक्षेत्र जें ॥ १९२ ॥
हें त्रैलोक्यचि पुरुषोत्तमु । ऐसा साच जयाचा मनोधर्मु ।
तया आस्तिकाचा आश्रमु । पांडवा गा ॥ १९३ ॥
जें निगर्वाचें गौरव । जें निर्गुणाची जाणिव ।
जें सुखाची राणिव । निराशांसी ॥ १९४ ॥
जें संतोषियां वाढिलें ताट । जें अचिंता अनाथांचें मायपोट ।
भक्तीसी उजू वाट । जया गांवा ॥ १९५ ॥
हें एकैक सांगोनि वायां । काय फार करूं धनंजया ।
पैं गेलिया जया ठाया । तो ठावोचि होईजे ॥ १९६ ॥

हिंवाचिया झुळुका । जैसें हिंवचि पडे उष्णोदका ।
कां समोर जालिया अर्का । तमचि प्रकाशु होय ॥ १९७ ॥
तैसा संसारु जया गांवा । गेला सांता पांडवा ।
होऊनि ठाके आघवा । मोक्षाचाची ॥ १९८ ॥
तरी अग्नीमाजीं आलें । जैसें इंधनचि अग्नि जहालें ।
पाठीं न निवडेचि कांहीं केलें । काष्ठपण ॥ १९९ ॥
नातरी साखरेचा माघौता । बुद्धिमंतपणेंही करितां ।
परि ऊंस नव्हे पंडुसुता । जियापरी ॥ २०० ॥
लोहाचें कनक जाहलें । हें एकें परिसेंचि केलें ।
आतां आणिक कैचें तें गेलें । लोहत्व आणी ॥ २०१ ॥
म्हणौनि तूप होऊनि माघौतें । जेवीं दूधपणा न येचि निरुतें ।
तेवीं पावोनियां जयातें । पुनरावृत्ति नाहीं ॥ २०२ ॥
तें माझें परम । साचोकारें निजधाम ।
हें आंतुवट तुज वर्म । दाविजत असे ॥ २०३ ॥

यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्ति चैव योगिनः ।
प्रयाता यान्ति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ ॥ २३॥

तेवींचि आणिकेंही एके प्रकारें । हें जाणतां आहे सोपारें ।
तरी देह सांडितेनि अवसरें । जेथ मिळती योगी ॥ २०४ ॥
अथवा अवचटें ऐसें घडे । जे अवसरें देह सांडे ।
तरि माघौतें येणें घडे । देहासीचि ॥ २०५ ॥
म्हणौनि काळशुद्धी जरी देह ठेविती । तरी ठेवितखेंवी ब्रह्मचि
होती । ए-हवीं अकाळीं तरी येती । संसारा पुढती ॥२०६॥

तैसे सायुज्य आणि पुनरावृत्ती । या दोन्ही अवसराआधीन
आहाती । तोचि अवसरु तुजप्रती । प्रसंगें सांगों ॥ २०७ ॥
तरि ऐकें गा सुभटा । पातलिया मरणाचा माजिवटा ।
पांचै आपुलालिया वाटा । निघती अंतीं ॥ २०८ ॥
ऐसा वरिपडिला प्रयाणकाळीं । बुद्धीतें भ्रमु न गिळी ।
स्मृति नव्हे आंधळी । न मरे मन ॥ २०९ ॥
हा चेतना वर्गु आघवा । मरणीं दिसे टवटवा ।
परि अनुभविलिया ब्रह्मभावा । गंवसणी होऊनि ॥ २१० ॥
ऐसा सावध हा समवावो । आणि निर्वाणवेर्हीं निर्वाहो ।
हें तरीच घडे जरी सावावो । अग्नीचा आथी ॥ २११ ॥
पाहां पां वारेनें कां उदकें । जैं दिवियाचें दिवेपण झांके ।
तैं असतीच काय देखे । दिठी आपुली ॥ २१२ ॥
तैसें देहांतींचेनि विषमवातें । देह आंत बाहेरी श्लेष्माआंते ।
तैं विझोनि जाय उजितें । अग्नीचें तें ॥ २१३ ॥
ते वेळीं प्राणासि प्राणु नाहीं । तेथ बुद्धि असोनि करील काई
। म्हणौनि अग्नीविण देहीं । चेतना न थारे ॥ २१४ ॥
अगा देहींचा अग्नि जरी गेला । तरी देह नव्हे चिखलु वोला
। वायां आयुष्यवेळु आपला । आंधारें गिंवसी ॥ २१५ ॥
आणि मागील स्मरण आघवें । तें तेणें अवसरें सांभाळावें ।
मग देह त्यजूनि मिळावें । स्वरूपीं कीं ॥ २१६ ॥
तंव तया श्लेष्माचे चिखलीं । चेतनाचि बुडोनि गेली ।
तेथ मागिली पुढिली हे ठेली । आठवण सहजें ॥ २१७ ॥
म्हणौनि आधीं अभ्यासु जो केला । तो मरण न येतांचि निमोनि

गेला । जैसें ठेवणें न दिसतां मालवला । दीपु हातींचा ॥२१८॥
आतां असो हें सकळ । जाण पां ज्ञानासि अग्नि मूळ ।
तया अग्नीचें प्रयाणीं बळ । संपूर्ण आथी ॥ २१९ ॥

अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणम् ।
तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः ॥ २४॥

आंत अग्निज्योतीचा प्रकाशु । बाहेरी शुक्लपक्षु आणि दिवसु
। आणि सामासांमाजीं मासु । उत्तरायण ॥ २२० ॥
ऐशिया समयोगाची निरुती । लाहोनि जे देह ठेविती ।
ते ब्रह्मचि होती । ब्रह्मविद ॥ २२१ ॥
अवधारीं गा धनुर्धरा । येथवरी सामर्थ्य यया अवसरा ।
तेवींचि हा उजू मार्ग स्वपुरा । यावयां पैं ॥ २२२ ॥
एथ अग्नी हें पहिलें पायतरें । ज्योतिर्मय हें दुसरें ।
दिवस जाणें तिसरें । चौथें शुक्लपक्ष ॥ २२३ ॥
आणि सामास उत्तरायण । तें वरचील गा सोपान ।
येणें सायुज्यसिद्धिसदन । पावती योगी ॥ २२४ ॥
हा उत्तम काळु जाणिजे । यातें अर्चिरा मार्गु म्हणिजे ।
आतां अकाळु तोही सहजें । सांगेन आईक ॥ २२५ ॥

धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम् ।
तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते ॥ २५॥

तरी प्रयाणाचिया अवसरें । वातश्लेष्मां सुभरें ।
तेणें अंतःकरणीं आंधारें । कोंदलें ठाके ॥ २२६ ॥

सर्वेंद्रियां लांकुड पडे । स्मृति भ्रमामाजीं बुडे ।
मन होय वेडें । कोंडे प्राण ॥ २२७ ॥
अग्नीचें अग्निपण जाये । मग तो धूमचि अवघा होये ।
तेणें चेतना गिंवसिली ठाये । शरीरींची ॥ २२८ ॥
जैसें चंद्राआड आभाळ । सदट दाटे सजळ ।
मग गडद ना उजाळ । ऐसें झांवळें होय ॥ २२९ ॥
कां मरे ना सावध । ऐसें जीवितासि पडे स्तब्ध ।
आयुष्य मरणाची मर्याद । वेळु ठाकी ॥ २३० ॥
ऐसी मनबुद्धिकरणीं । सभोंवतीं धूमाकुळाची कोंडणी ।
तेथ जन्में जोडलिये वाहणी । युगचि बुडे ॥ २३१ ॥
हां गा हातींचें जे वेळीं जाये । ते वेळीं आणिका लाभाची गोठी
कें आहे । म्हणौनि प्रयाणीं तंव होये । येतुली दशा ॥२३२॥
ऐशी देहाआंतु स्थिती । बाहेरि कृष्णपक्षु वरि राती ।
आणि सामासही वोडवती । दक्षिणायन ॥ २३३ ॥
इये पुनरावृत्तीचीं घराणीं । आघवीं एकवटती जयाचिया प्रयाणीं
। तो स्वरूपसिद्धीची काहाणी । कैसेंनि आइके ॥२३४॥
ऐसा जयाचा देह पडे । तया योगी म्हणौनि चंद्रवरी जाणें
घडे । मग तेथूनि मागुता बहुडे । संसारा ये ॥ २३५ ॥
आम्हीं अकाळु जो पांडवा । म्हणितला तो हा जाणावा ।
आणि हाचि धूम्रमार्गु गांवा । पुनरावृत्तीचिया ॥ २३६ ॥
येर तो अर्चिरा मार्गु । तो वसता आणि असलगु ।
साविया स्वस्त चांगु । निवृत्तीवरी ॥ २३७ ॥

शुक्लकृष्णे गती ह्येते जगतः शाश्वते मते ।
एकया यात्यनावृत्तिमन्ययावर्तते पुनः ॥ २६॥

ऐशिया अनादि या दोन्ही वाटा । एकी उजू एकी अव्हांटा ।
म्हणौनि बुद्धिपूर्वक सुभटा । दाविलिया तुज ॥ २३८ ॥
कां जे मार्गामार्ग देखावे । साच लटिकें वोळखावें ।
हिताहित जाणावें । हिताचिलागीं ॥ २३९ ॥
पाहें पां नाव देखतां बरवी । कोणी आड घाली काय अथावीं
। कां सुपंथ जाणौनियां अडवीं । रिगवत असे ॥ २४० ॥
जो विष अमृत वोळखे । तो अमृत काय सांडूं शके ।
तेविं जो उजू वाट देखे । तो अव्हांटा न वचे ॥ २४१ ॥
म्हणौनि फुडें । पारखावें खरें कुडें ।
पारखिलें तरी न पडे । अनवसरें कहीं ॥ २४२ ॥
ए-हवीं देहांतीं थोर विषम । या मार्गाचें आहे संभ्रम ।
जन्मे अभ्यासिलियाचें हन काम । जाईल वायां ॥ २४३ ॥
जरी अर्चिरा मार्गु चुकलिया । अवचटें धूम्रपंथें पडलिया ।
तरी संसारपांथीं जुंतलिया । भंवतचि असावें ॥ २४४ ॥
हे सायास देखोनि मोठे । आतां कैसेनि पां एकवेळ फिटे ।
म्हणौनि योगमार्गु गोमटे । शोधिले दोन्ही ॥ २४५ ॥
तंव एकें ब्रह्मत्वा जाइजे । आणि एकें पुनरावृत्ती येइजे ।
परि दैवगत्या जो लाहिजे । देहांतीं जेणें ॥ २४६ ॥

नैते सृती पार्थ जानन्योगी मुह्यति कश्चन ।
तस्मात्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन ॥ २७॥

ते वेळीं म्हणितलें हें नव्हे । वांया अवचटें काय पावे ।
देह त्यजूनि वस्तु होआवें । मार्गेंचि कीं ॥ २४७ ॥
तरी आतां देह असो अथवा जावो । आम्ही तों केवळ वस्तूचि
आहों । कां जे दोरीं सर्पत्व वावो । दोराचिकडुनी ॥२४८॥
मज तरंगपण असे कीं नसे । ऐसें हें उदकासी कहीं प्रतिभासे
। तें भलतेव्हां जैसें तैसें । उदकचि कीं ॥ २४९ ॥
तरंगाकारें न जन्मेचि । ना तरंगलोपें न निमेचि ।
तेविं देहीं जे देहेंचि । वस्तु जाहले ॥ २५० ॥
आतां शरीराचें तयाचिया ठाई । आडनांवही उरलें नाहीं ।
तरी कोणें काळें काई । निमे तें पाहें पां ॥ २५१ ॥
मग मार्गातें कासया शोधावें । कोणें कोठूनि कें जावें ।
जरी देशकालादि आघवें । आपणचि असे ॥ २५२ ॥
आणि हां गा घटु जे वेळीं फुटे । ते वेळीं तेथिंचें आकाश लागे
नीट वाटे । वाटा लागे तरी गगना भेटे । ए-हवीं चुके ॥२५३॥
पाहें पां ऐसें हन आहे । कीं तो आकारुचि जाये ।
येर गगन तें गगनींचि आहे । घटत्वाहि आधीं ॥ २५४ ॥
ऐसिया बोधाचेनि सुरवाडें । मार्गामार्गाचे सांकडें ।
तया सोऽहंसिद्धां न पडे । योगियांसी ॥ २५५ ॥
याकारणें पंडुसुता । तुवां होआवें योगयुक्ता ।
येतुलेनि सर्वकाळीं साम्यता । आपैसया होईल ॥ २५६ ॥
मग भलतेथ भलतेव्हां । देह असो अथवा जावा ।
परि अबंधा नित्य ब्रह्मभावा । विघडु नाहीं ॥ २५७ ॥
तो कल्पादि जन्मा नागवे । कल्पांतीं मरणें नाप्लवें ।

माजीं स्वर्गसंसाराचेनि लाघवें । झकवेना ॥ २५८ ॥
येणें बोधें जो योगी होये । तयासीचि या बोधाचें नीटपण
आहे । कां जे भोगातें पेलूनि पायें । निजरूपा ये ॥ २५९ ॥
पै गा इंद्रादिकां देवां । जयां सर्वस्वें गाजती राणिवा ।
तें सांडणें मानूनि पांडवा । डावली जो ॥ २६० ॥

वेदेषु यज्ञेषु तपःसु चैव दानेषु यत्पुण्यफलं प्रदिष्टाम् ।
अत्येति तत्सर्वमिदं विदित्वा योगी परं स्थानमुपैति चाद्यम् ॥२८॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां
योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अक्षरब्रह्मयोगो नाम
अष्टामोऽध्यायः॥८॥

जरी वेदाध्ययनाचें जालें । अथवा यज्ञाचें शेतचि पिकलें ।
कीं तपोदानांचे जोडलें । सर्वस्व हन जें ॥ २६१ ॥
तया आघवयाचि पुण्याचा मळा । भारु आंतौनि जया ये
फळा । तें परब्रह्मा निर्मळा । सांटि न सरे ॥ २६२ ॥
जें नित्यानंदाचेनि मानें । उपमेचा कांटाळा न दिसे सानें ।
पाहा पां वेदयज्ञादि साधनें । जया सुखा ॥ २६३ ॥
जें विटे ना सरे । भोगी तयाचेनि पवाडें पुरे ।
पुढती महासुखाचें सोयरें । भावंडचि ॥ २६४ ॥
ऐसें दृष्टीचेनि सुखपणें । जयासी अदृष्टाचें बैसणें ।
जें शतमखाही आंगवणें । नोहेचि एका ॥ २६५ ॥
तयातें योगीश्वर अलौकिकें । दिठीचेनि हाततुकें ।
अनुमानती कौतुकें । तंव हळुवट आवडे ॥ २६६ ॥

मग तया सुखाची किरीटी । करूनियां गा पाउटी ।
परब्रह्माचिये पाठीं । आरूढती ॥ २६७ ॥
ऐसे चराचरैक भाग्य । जें ब्रह्मेशां आराधना योग्य ।
योगियांचें भोग्य । भोगधन जें ॥ २६८ ॥
जो सकळ कळांची कळा । जो परमानंदाचा पुतळा ।
जो जिवाचा जिव्हाळा । विश्वाचिया ॥ २६९ ॥
जो सर्वज्ञतेचा वोलावा । जो यादवकुळींचा कुळदिवा ।
तो श्रीकृष्णजी पांडवा- । प्रती बोलिला ॥ २७० ॥
ऐसा कुरुक्षेत्रींचा वृत्तांतु । संजयो रायासी असे सांगतु ।
तेचि परियेसा पुढारी मातु । ज्ञानदेव म्हणे ॥ २७१ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां अष्टमोध्यायः ॥

******

॥ रामकृष्णहरि ॥

सेवाभावी संतचरणरज

बाळकृष्ण प्रकाश कदम

जय हरि सांस्कृतीक प्रतिष्ठान, सोलापूर

(इतर PDF ग्रंथासाठी संपर्क - ९७६५६५३८०५)

******